

¹ Esej vznikl z pohřební řeči, kterou Emerson pronesl 9. května 1862 nad Thoreauovým hrobem. V delší formě (ale ponechaje si rysy chvalo-zpěvu na zemřelého přítele) byl publikován v srpnu téhož roku v *Atlantic Monthly*. Na tomto místě je esej otištěn ve zkrácené podobě.

² Ostrov v kanálu La Manche.

³ Kreseus, v šestém století před Kristem král Lydie v Malé Asii, podle dobových bájí nejbohatší muž na Zemi.

⁴ O tomto období Thoreauova života pojednává jeho nejslavnější práce *Walden aneb Život v lesích* (Walden or, Life in the Woods). Česky vyšlo v Odeonu v roce 1991.

⁵ Stojí za pozornost, že i když měl Thoreau o indiánskou kulturu živý zájem a velké uznání pro řemeslnou dovednost indiánských obyvatel, které znal, této kultuře nepřikládal stejnou důležitost jako kulturám starého kontinentu. Ani Thoreau, který svým myšlením a svědomím nekonečně přesahoval rámec mentality 19. století nepochopil, že americká civilizace svým vznikem a rozvojem provždy zničila civilizaci jinou.

⁶ John Brown, abolicionista, popraven za přepadení federálních muničních skladů v Harper's Ferry ve Virginii v roce 1859, které mělo rozpoutat masové povstání černých otroků. Thoreau vystoupil na jeho obhajobu. Viz esej *Obhajoba kapitána Johna Browna*.

⁷ Plotinos (203-270), římský filozof, představitel neoplatonismu.

⁸ V originále *rod*, délková míra, cca 503 cm.

⁹ *Arctic Voyage*, cestopis, jehož autorem je Elisha Kent Kane, americký námořní důstojník a cestovatel. Kniha zaznamenává jeho cestu na severní pól.

¹⁰ Pahorek nedaleko Concordu.

* * *

Esej přeložil a poznámkami opatřil
Vladimír Paulíny

Thoreau

Henry David Thoreau byl posledním mužským potomkem francouzského předka, pocházejícího z ostrova Guernsey². V jeho vlastnostech bylo možné najít příležitostné stopy této krve v kombinaci s velice silným anglosaským géniem.

Narodil se 12. července 1817 v Concordu, ve státě Massachusetts. Harvardskou univerzitu ukončil v roce 1837, aniž dosáhl jakéhokoli literárního úspěchu. Jako svého druhu literární ikonoklast jenom málokdy byl svým kolegům vděčný za jejich služby a neprokazoval jim velikou vážnost, i když jim za mnohé vděčil. Po odchodu z univerzity se spolu se svým bratrem stal učitelem na soukromé škole, ale toto povolání brzy opustil. Jeho otec byl výrobcem tužek a mladý Henry se nakrátko pohroužil do tohoto řemesla, protože věřil, že dokáže vyrobit tužky lepší kvality. Po ukončení experimentů představil výsledky své práce drogistům a kreslířům v Bostonu. Podle certifikátů, které mu vystavili, byla kvalita jeho tužek srovnatelná s nejlepším zbožím londýnských výrobců. Henry se vrátil spokojen domů a jeho přátelé mu gratulovali, že si otevřel cestu k bohatství. Odpověděl, že už v životě žádnou tužku nevyrobí. „Proč bych měl? Přece nebudu opakovat to, co už jsem jednou dokázal.“ Vrátil se pak ke svým nekonečným toulkám a rozmanitým studiím, každý den navazuje nová a nová přátelství s přírodou, i když nikdy nemluvil o zoologii nebo botanice v pravém slova smyslu.

Tehdy byl Henry statným mladíkem a těšil se skvělému zdraví. Po návratu z univerzity se všichni jeho současníci rozmýšleli o svém budoucím povolání nebo se horlivě snažili uchytit v lukrativním zaměstnání a zdálo se proto přirozeným, že i jeho myšlenky by se měly ubírat tímto směrem. Rozhodnutí odmítnout všechny vyšlapané stezky a ponechat si svou solitérní svobodu, i když to znamenalo zklamat přirozená očekávání jeho rodiny a přátel, bylo skutečně neobvyklé, především vzhledem k jeho schopnostem a předpokladům. Ale Thoreau nikdy nezaváhal. Byl to rodilý protestant. Odmítal vzdát se svých představ o vědění kvůli úzkému řemeslu nebo profesi, protože mířil neskonale výš, k umění hodnotného života. Když zneuznával a odmítal názory jiných, bylo to jen proto, že mu obzvláště záleželo na jednotě jeho víry a jeho činů. Nikdy netrpěl leností nebo neukázněností a k získání

peněz volil nejraději manuální práci, například stavbu lodě nebo ohrady, zahradničení, roubování nebo zeměměření, kterou upřednostňoval před dlouhodobými závazky. Jeho spartánské zvyky a minimální potřeby, stejně tak jako jeho dovednost v práci s dřevem a znalost aritmetiky, ho uschopňovaly přežít kdekoli na světě. Naplnění jeho potřeb ho obecně stálo mnohem méně času, než je tomu u jiných lidí, takže jeho potřeba největší – volný čas – byla zabezpečena.

Přirozený talent pro měření, mající původ v jeho matematických znalostech, a zvyk zjišťovat míry a vzdálenosti objektů svého zájmu, velikost stromů, hloubku a rozlohu rybníků, výšku hor a vzdušnou vzdálenost oblíbených vrcholů, to všechno spolu s jeho detailní znalostí území kolem Concordu, ho zcela přirozeně dovedlo k profesi zeměměřiče. Pro Henryho bylo výhodou, že ho práce přibližovala novým a neznámým územím a pomáhala mu v jeho studiích přírody. Jeho přesnost a dovednost v profesi byla široce uznávána a najít si uplatnění nebylo vůbec těžké.

Řešení problémů zeměměření nebylo pro Henryho překážkou k tomu, aby se s velkým odhodláním zabýval mnohem vážnějšími otázkami. Všechny běžné lidské zvyky podrobil kritickému pohledu a rozhodl se najít pro své skutky a chování pevnější základy. Henry byl *protestantem* na hranici extrému a životy jenom nemnoha lidí viděly tolik odříkání a odmítání jako život jeho. Ne zvolil si žádnou profesi, nikdy se neoženil, žil sám, nikdy nechodil do kostela, nikdy nehlasoval ve volbách, nikdy neplatil daně, nejedl maso, nepil víno, neokusil tabák a na toulkách přírodou mu nikdy nebyla společníkem zbraň nebo past. Rozhodl se být snoubencem poznání a přírody a pro něho to bylo rozhodnutí správné. Neměl nadání pro materiální bohatství a dokázal být chudým bez nejmenšího náznaku zanedbanosti nebo nedostatku elegance. „Často si připomínám,“ napsal si do svého deníku, „že i kdyby se mi dostalo bohatství takového Kresea³, mé cíle musí zůstat stejné a mé prostředky též.“ Nemusel bojovat se žádnými pokušeními, choutkami, vášněmi nebo touhou po módních hloupostech. Pěkný dům a ošacení, způsoby a uhlazená řeč „lepších“ lidí mu mnoho neříkaly. Milejší mu byl dobrý indián, a uhlazenost považoval za hlavní překážku skutečného sblížení. Odmítal pozvání na společné hostiny, protože tam podle něho každý každému překážel a s nikým nebylo možné v klidu a osobně si promluvit. „Jsou hrdí na to,“ říkal, „jak je jejich jídlo drahé, já jsem hrdý na to, jak je mé jídlo laciné.“

Když se ho u stolu zeptali, na které z jídel by měl chuť, odpověděl: „Na to, které je nejbliž.“ Víno mu nechutnalo a nikdy netrpěl žádnou nectností. Jednou řekl: „Matně si vzpomínám na příjemný pocit, který jsem jako mladík měl po kouření sušených stonků lilie. Většinou jsem měl po ruce malou zásobu. Nikdy v životě jsem nekouřil nic, co by snad bylo škodlivé.“

Rozhodl se, že bude bohatý tím, že bude mít co nejméně potřeb, potřeb, které dokáže lehce uspokojit. Na svých cestách jezdil vlakem jenom v nejnужnějších případech, raději prošel pěšky stovky mil, vyhýbaje se zájezdním hostincům, přespával v příbytcích farmářů a rybářů, kde našel lidi, se kterými mohl pohovořit a získat tak informace, které potřeboval.

V jeho povaze bylo něco vojáckého a zároveň neochota podřídit se, mužnost a vynikající, ale jenom málo jemnosti, jakoby se ve své kůži cítil jenom když byl v opozici. Odhaloval faleš, pranýřoval hloupost. Říci Ne ho nic nestálo a jistěže to shledal lehčím, než říci Ano. Zdálo se, že po vyslechnutí jakéhokoli návrhu bylo jeho instinktem odmítnout, natolik neměl trpělivost s omezeními našeho každodenního myšlení. Tyto jeho návyky samozřejmě nepřispívaly k jeho společenské oblíbenosti, a i když nebylo těžké odhalit, že se za jeho chováním neskrývá zlomyslnost, mnoho nadějných konverzací bylo zmařeno. Jeho čistota a bezelstnost nenašla rovnocenné partnerství. Jak řekl jeden z jeho přátel: „Henryho miluji, ale nemohu ho přece mít rád.“

I tento náš samotářský stoik však znal pocit náklonnosti k lidem, a nejlépe se cítil ve společnosti mladých, které měl nade všechno rád a které bavil, tak jak to uměl jenom on, různými nekonečnými historkami ze svých toulek, a nikdy neodmítl, když byl vyzván, vést výpravu za borůvkami nebo kaštanami.

Byl to mluvčí a konatel pravdy – takovým se narodil – což často vedlo k dramatickým situacím. Sousedé a známí chtěli při každé příležitosti vědět, jaký je Henryho názor na danou věc, na kterou stranu se přidá, a on nikdy nezklamal a vždy přispěl originálním úsudkem.

V roce 1845 si postavil dřevěný domek na břehu rybníka Walden a dva roky tam osamocen žil život naplněný prací a studiem.⁴ Tento čin byl pro něj typický a prospěšný. Nikdo ho nepodezíral z přetvářky. Konec konců, svým myšlením se od svých sousedů odlišoval ještě více, než svým způsobem života. Jakmile vyčerpал výhody své samoty, svůj

waldenský příbytek opustil. V roce 1846 byl vsazen do vězení za neplacení daní. Důvodem neplacení byl jeho nesouhlas s užitím veřejných prostředků. Byl propuštěn poté, co za něho daň zaplatil jeho přítel. Stejná situace hrozila další rok, ale protože jeho přítel opět zaplatil, Henry se poddal, i když výdaje vlády nikdy kritizovat nepřestal. Žádná opozice vůči jeho osobě nebo zesměšňování jeho osoby pro něj nic neznamenaly. Chladně a bez zábrán dával vždy najevo své názory, bez ohledu na názor většiny. Kdyby každý jeden člověk v jeho okolí měl právě opačný názor, pro Henryho by to nemělo prázdnotu důležitosti.

Nikdy neexistoval skutečnější Američan než Henry Thoreau. Jeho láska k této zemi byla ryzí a jeho averze k anglickým a evropským způsobům a vkusu hraničila s opovržením. Bez zájmu naslouchal novinkám a bonmotům z londýnských kruhů, a i když se snažil zachovat slušnost, ty historky ho k smrti nudily. Mužové se všichni chovali jeden jako druhý. Proč nemohli žít tak daleko od sebe, aby mohli být každý sám sebou? Lákala ho divočina a mnohem raději než Londýn by navštívil Oregon. „Ve všech částech Velké Británie,“ zapsal si do svého deníku, „byly objeveny stopy Římanů, jejich pohřebiště, jejich pevnosti, jejich cesty, jejich obydlí. Ale Nová Anglie nebyla založena na žádných římských ruinách. Základy našich obydlí nespočívají na popelů předešlé civilizace.“⁵

Je zbytečné zdůrazňovat, že jako idealista vystupující za zrušení otroctví, zrušení daní a téměř za zrušení vlády, Thoreau neměl zastoupení v praktické politice a byl v opozici vůči všem druhům reformátorů. Jediná strana, která se těšila jeho jednoznačné podpoře, byla Strana za zrušení otroctví. Z Henryho osobních přátel se jenom jednomu muži dostalo mimořádného uznání. Předtím, než promluvil na obhajobu kapitána Johna Browna⁶, rozeslal Thoreau do většiny domácností v Concordu oznámení, že v neděli večer vystoupí v městském sále na toto téma. Republikánský výbor a Výbor abolitionistů mu písemně oznámily, že toto vystoupení je předčasné a že ho nedoporučují. Jeho odpověď: „Nestojím o vaši radu, ale o vaši účast.“ Sál byl plný už dlouho před vystoupením a jeho upřímná chvála hrdiny Browna byla vyslyšena všemi s uznáním a mnohými s nečekanými sympatiemi.

O Plotinovi⁷ bylo řečeno, že se styděl za své tělo, a je velice pravděpodobné, že k tomu měl dobrý důvod, že jeho tělo bylo špatným sluhou, že neměl dovednost v obcování s hmotným světem, jak se to často u lidí s abstraktní inteligencí stává. Ale

Henry Thoreau byl vybaven tělem nejvyšší užitečnosti, tělem uvyklým nárokům, které na ně jeho majitel kladl. Henry byl nevysoké postavy, pevně stavěný, světlé pleti, s tvrdým pohledem vážných modrých očí. V pozdějších letech zdobil jeho tvář plnovous. Jeho smysly byly neomylné, kosti pevné, ruce silné a dovedné v práci s nástroji. Nad tím vším čněla jednota těla a mysli. Dokázal odkrokovat šestnáct tyčí⁸ přesněji, než mohli jiní změřit palicí a řetězem. V noci dovedl nalézt v lese stezku. Dokázal odhadnout výšku stromu a váhu telete nebo prasete stejně dobře jako handlíř. Byl to dobrý plavec, běžec, bruslař a lodník, ale především nepřekonatelný chodec. Z délky jeho toulek se odvíjela délka jeho zápisků. Když byl zavřen v domě, nic nenapsal.

Nadřazenost, která vyzařovala z jeho osobnosti, nebyla jenom dílem nevšedního, přímočarého myšlení, pracovitých rukou, zostřené vnímavosti a silné vůle. Musím ještě připomenout vlastnost nejdůležitější – moudrost, vlastní pouze nemnoha lidem, která mu náš hmotný svět představila jenom jako prostředek a symbol. Tento objev, který některým básníkům dodá jakési nedbalé a mihotavé světlo a slouží jenom jako ozdoba jejich psaní, byl u Thoreaua proměněn v nehasnoucí světlo poznání, které i když snad bylo někdy zastíněno drobnými kazy jeho povahy, vybavilo ho schopností následovat božskou vizi. Jednou, ještě za svého mládí, prohlásil: „Ten druhý svět je mým uměním, mé tužky a nástroje nikdy nezobrazí žádný jiný. Nebude pro mne jen prostředkem.“ Toto byla múza a inspirace, které ovládaly jeho názory, hovory, studia, práci a směřování života. To z něj udělalo pronikavého soudce svých současníků.

Každou záležitost okamžitě pochopil a jasně viděl omezení a chudost těch, se kterými rozmlouval. Před jeho hrozným pohledem nebylo úniku. Poznal jsem mnoho citlivých mladých mužů, kteří v jeho společnosti okamžitě uvěřili, že právě on je tím člověkem, kterého hledají, že jenom on jim může poradit, co si mají se svými životy počít. Jeho vztah k takovýmto lidem nebyl nikdy srdečný, nýbrž lehce nadřazený, didaktický – často zesměšňoval jejich vybrané způsoby – a jenom velice zvolna, jestli vůbec, souhlasil s dalším setkáním. „Zdalipak by si s nimi nevyšel na procházku?“ Nebyl si jist. Nic pro něj nebylo tak důležité, jako jeho toulky, a jenom velice nerad se o ně s někým dělil. Dostával pozvání k návštěvám slavných lidí, ale odmítal. Ctitelé mu na vlastní náklady nabízeli cesty do dalekých zemí, do Západní Indie a Jižní Ameriky zcela bezvýsledně.

Henry Thoreau věnoval svého génia a lásku polím, pahorkům a vodám v okolí svého rodného města a obeznámil s nimi všechny čtoucí Američany, jakož i čtenáře v zámoří. Řeku, na jejích březích se narodil, znal od pramenů až po její soutok s řekou Merrimack. Mnoho let ji denně pozoroval, v zimě i v létě. Výsledky nedávného průzkumu Vodohospodářské komise, kterou pověřila vláda státu Massachusetts, znal Thoreau už před léty. Znal všechno, co se dělo na říčním dně, na jejích březích a ve vzduchu nad vodou; ryby a jejich potěr, jejich hnízda, zvyklosti a potravu; mouchy, které naplní vzduch jenom jeden večer v roce a na které se ryby vrhají tak dravě, až umírají přesyceností; hromady oblázků na mělčinách, které dokáží převrhnout vůz a které jsou hnízdištěm spousty drobných ryb; vodní ptactvo, volavky, kachny, husice, orlovce; též užovku, ondatru, vydru, sviště a lišku na březích a želvy, žáby a cvrčky, kteří byli součástí zpěvu řeky. Všechna tato stvoření byla pro něj přáteli a sousedy a jejich zabíjení nenáviděl. Rád mluvil o řece a o jejích zvyklostech, jako by byla živým tvorem, i když se vždy držel jenom přesných faktů a pozorování. Tak, jak znal svou řeku, znal i všechny rybníky a jezírka kolem.

Své město a jeho okolí si Henry zvolil jako nejoblíbenější místo svých přírodovědeckých pozorování. Objevil, že flóra státu Massachusetts zahrnuje téměř všechny důležité druhy amerického kontinentu – většinu dubů, vrb, nejvzácnější jehličnany, jasan, javor, buk a lísku. Knihu *Arktická cesta*⁹ vrátil příteli se slovy: „Většinu pozorovaných jevů je možné najít i v Concordu.“ Jeho závist vzbudil jenom současný západ a východ Slunce na severním pólu, nebo pětiminutový den po půlroční noci, podívaná, kterou mu Annursnuc¹⁰ nemohl poskytnout. Na jedné ze svých pochůzek našel červený sníh a nechal se slyšet, že jednou objeví v okolí Concordu i leknín Viktorii.

Jeho zvyk vztahovat všechno k poledníku města Concord neměl původ v neznalosti nebo nezájmu o jiné délky a šířky, bylo to spíše hravé vyjádření jeho víry v rovnocennost všech míst a také v to, že nejlepší je to místo, na kterém člověk právě stanul.

Procházka v jeho doprovodu byla čistou radostí. Krajinu znal jako liška nebo pták a volně jí procházel svými vlastními stezkami. Znal všechny stopy ve sněhu i v blátě a vždy věděl, které zvíře mu právě zkřížilo cestu. Takovému průvodci se člověk podvolil s radostí a odměna na sebe nenechala čekat.

Jeho zájem o vše živé měl původ v jeho hlubokém sepětí s přírodou. Nikdy se ale nepokusil defi-

novat význam nebo smysl živého světa. Nikdy by nenabídl výsledky svých pozorování přírodopisné společnosti. „Proč bych měl? Odtrhnout popis od jeho spojení s mou myslí by mu v mých očích odebralo všechnu hodnotu.“ Víc než kdo jiný si uvědomoval, že důležitým není fakt, ale jeho odraz v lidské mysli. V jeho mysli byl každý fakt přijímán s úctou jako symbol řádu a krásy božského celku.

Kterémukoli přírodnímu úkazu věnoval stejnou pozornost. Hloubka jeho vnímání mu umožnila nalézt shodu zákonitostí společných hmotnému světu. Nikdy jsem ve svém životě nepoznal jiného člověka, který by tak pohotově dokázal odvodit obecnou zákonitost z jediného pozorovaného jevu. Henry nebyl žádný úzce zaměřený puntičkář. Jeho oči byly otevřeny kráse, jeho uši uměly naslouchat hudbě. Kráse a hudbě ve všem.

Žádná univerzita mu nikdy nenabídla profesorské křeslo, žádná učená společnost ho neudělala svým tajemníkem, korespondentem, nebo i jen členem. Snad se ty spolky učenců děsily následků jeho přítomnosti. A přece jenom nemnoho lidí chápalo tajemství přírody a jejího génia tak všeobjímajícím způsobem. Henry neměl ani špetku respektu před názory jiných jednotlivců nebo institucí, uctíval jenom pravdu samotnou. Jeho sousedé a spoluobčané, pro které byl zpočátku jenom podivínem, se naučili mu rozumět a později se mezi nimi těšil uznání a obdivu. Farmáři, pro které pracoval jako zeměměřič, velice rychle rozpoznali jeho vzácnou dovednost a přesnost, jeho znalost země, stromů, ptáků a pozůstatků indiánské civilizace, což mu umožňovalo říci farmářům o jejich vlastních farmách víc, než kdy sami věděli, a mnozí z nich měli pocit, že Henry má na jejich pozemcích větší práva než oni sami. Cítili též nadřazenost jeho charakteru, který působil na všechny lid přirozenou autoritou.

I když se v jeho pracích často najde jízlivá zmínka o kostelích a duchovních, musím říci, že Henry byl člověkem zřídka kdy viděné, delikátní a absolutní víry, člověkem neschopným jakéhokoli znesvěcení, ať už činy nebo myšlenkami. Samozřejmě, že stejná izolace, která provázela jeho myšlení a způsob života, ho vydělila též z institucí náboženských. Není ale třeba mu nic vytýkat ani ničeho litovat. Jak už kdysi dávno vysvětlil Aristoteles: „Ten, kdo předčí své bližní ctností, už není součástí obce. Její zákon pro něj neplatí, protože je zákonem sám sobě.“

Thoreau byl upřímnost sama a svým svatým životem mohl být oporou víry všech proroků v etické zákony. Blahodárná zkušenost, která nemůže být zapomenuta. Byl názoru, že bez víry a oddanosti

nemůže být nic velikého dosaženo a také, že všichni bigotní sektáři by toto měli mít na paměti.

Jeho ctnosti někdy samozřejmě zabíhaly do extrémů. Nebylo těžké vytušit, že náš dobrovolný solitér byl osamělejší, než by si snad přál jenom proto, že vždy a od všech nežádal nic než strohou pravdu. Sám ztělesnění ryzosti, od ostatních očekával stejnou minci. Jeho chování doprovázela tak nebezpečná upřímnost, že mu jeho přátelé přezdívali „ten strašný Thoreau“, jako by mluvil, i když mlčel, jako by byl přítomen i po svém odchodu. Myslím, že přísnost jeho ideálů jej tak trochu ochudila o zdravou dávku lidské společnosti.

Kdyby byl jeho génius jenom jakousi lepší rozjímavostí, přesně by zapadl do jeho života, ale s jeho energií a praktickými schopnostmi byl zrozen pro veliké dílo a pro vedení; a já o to víc lituji promrhání jeho vzácné síly a nemohu než mu vyčíst jako chybu to, že neměl žádné ambice. Namísto toho, aby vedl Ameriku, byl jenom velitelem borůvkářské výpravy.

Ale tyto slabůstky, skutečné nebo zdánlivé, rychle mizely pod neustále rostoucí oduševnělostí a moudrostí, které zastínily prohry novými vítězstvími. Henryho studia přírody byly věčnou ozdobou jeho osobnosti a inspirovaly jeho přátele ke zvědavosti vidět svět jeho očima a dozvědět se o jeho dobrodružstvích.

Botanici znají květinu, která je stejného rodu jako jedna z našich letních květin – kociánek – a která roste na nepřístupných srázích tyrolských hor, kam si i kamzíci jenom stěží troufnou. Každým rokem slézají lovci tyto srázy, pokoušení krásou květiny, ale též láskou, protože švýcarské dívky si květiny cení jako lásky nejčistšího důkazu. Na úpatí těchto srázů jsou někdy nalezeni mrtví lovci s květinou v nehybných prstech. Botanici jí dali jméno *Gnaphalium leontopodium*, ale pro Švýcary je to *Edelweisse*, což znamená vzácná čistota. Vždy se mi zdálo, že Thoreau žil v naději a právu získat tuto květinu. Rozsah, se kterým pokračoval ve svých studiích, žádal si dlouhověkosti, a my jsme byli o to méně připraveni na jeho náhlý odchod. Tato země ještě neví, jak skvělého syna ztratila. Je bolestivé si uvědomit, že musel odejít, aniž dosáhl svého cíle. Cíle, kterého nikdo jiný nikdy nedosáhne. Je urážkou jeho vznesené duše, že musel opustit tento svět předtím, než jej jeho souputníci spatřili takového, jakým skutečně byl. Snad alespoň jeho duše nalezne uspokojení. Za svého krátkého života vyčerpал možnosti tohoto světa. Ale on nalezne svůj domov všude tam, kde je vědění, ctnost a krása.